

Το όνομα του νησιού:

Κόρη ενός από τους Κουρήτες ήταν η Κρήτη. Ζούσε στο νησί Ιδαία, όταν στην Αίγυπτο έπεσε πείνα: Τα σπαρτά καταστράφηκαν, οι αποθήκες άδειασαν. Ακόμα και οι θεοί ένωσαν το κακό. Ο μέγας Άμμων, ο Δίας των Αιγυπτίων, πήρε τους πιστούς του, διέσχισε τη θάλασσα, έφτασε στην Ιδαία, εγκαταστάθηκε εκεί και δημιούργησε νέο βασίλειο. Είδε την Κρήτη, την αγάπησε, την παντρεύτηκε και προς τιμή της άλλαξε το όνομα της Ιδαίας. Από τότε, τη λένε Κρήτη, αν και υπάρχουν πολλοί που υποστηρίζουν ότι, στην Κρήτη, ο Άμμων παντρεύτηκε τη Ρέα, τη μητέρα του Δία. Το όνομά του, λένε, το πήρε το νησί από την Κρήτη, μια από τις Εσπερίδες που κατείχαν τα χρυσά μήλα στη μακρινή Δύση.

Αργότερα, οι Έλληνες της Κάτω Ιταλίας και της Σικελίας πίστευαν άλλα: Ηρωίδα του νησιού ήταν Κρήτη, στα χρόνια της μεγάλης ανατροπής. Στη Νάπολη, υπάρχει αγγείο που την παρουσιάζει στεφανωμένη με κισσό να κοιτάζει τον ετοιμοθάνατο χάλκινο γίγαντα Τάλω, ενώ στο πλάι της στέκει ο Δαίδαλος. Σε μια πέτρα δαχτυλιδιού, εμφανίζεται να βοηθά τον Δαίδαλο και τον Ίκαρο να φτιάξουν τα φτερά τους. Σε μια τοιχογραφία της Καμπανίας (Νότια Ιταλία), ο καλλιτέχνης την θέλει να παρακολουθεί τον Θησέα την ώρα που ο ήρωας απελευθερώνει τους νέους από τον Μινώταυρο. Και κάποιοι την αναγνωρίζουν σε κομμάτι από σαρκοφάγο, που βρέθηκε στη Βίλα Άλμπανι, να συμπαραστέκεται στον Ηρακλή, όταν αυτός πάλευε με τον κρητικό ταύρο.

Υπάρχει και η εκδοχή που διηγείται τον έρωτα του Δία με τη νύμφη Ιδαία. Καρπός αυτής της σχέσης ήταν ο Κρης. Όπως και ο Μίνωας, ήταν σοφός νομοθέτης. Κι επίσης όπως ο Μίνωας, έγινε βασιλιάς αυτόχθονος λαού, των Ετεοκρητών που αποτελούσαν τη μια από τις πέντε φυλές της Κρήτης. Από αυτόν, λένε, πήρε το όνομά του το νησί. Όσο για τους Ετεοκρήτες, αποσύρθηκαν στα ανατολικά, όταν το νησί γέμισε Δωριείς. Αρχαίοι συγγραφείς τους εντόπιζαν στην πόλη Πραισό.

Υπάρχουν όμως και πιο πεζές ερμηνείες για την προέλευση της ονομασίας του νησιού: Από τη ρίζα «κρατ» (=κεφάλι) ή από το ρήμα «κεράννυμι» (=ανακατεύω, κυρίως κρασί με νερό), επειδή η κρητική γλώσσα κατά τον Όμηρο ήταν ανακατεμένη (Οδύσσεια, τ 175) ή από το κέρας. Όλες όμως αυτές οι ερμηνείες δεν είναι παρά υποθέσεις.

Στην Παλαιά Διαθήκη, η Κρήτη αναφέρεται ως Κάφτορ. Στα αιγυπτιακά ιερογλυφικά ως

Κεφτί και Κεφτιού, στη σφηνοειδή γραφή (σε επιγραφή της Ασσυρίας του 2100 π.Χ.) ως Κα-πα-ρά. Ως Κρήτη αναφέρεται τουλάχιστον από την εποχή του Ομήρου.

Στα ιστορικά χρόνια, η Κρήτη κουβαλούσε πολλά επίθετα: Την έλεγαν Αερία (επειδή έχει εύκρατο κλίμα), Χθονία (επειδή είναι τεράστια ή επειδή σ' αυτήν λατρευόταν η θεά Δήμητρα), Ιδαία (από το βουνό ή την ομώνυμη νύμφη), Δολιχή (επειδή είναι μακρόστενη), Κουρίτιδα (ως χώρα των Κουρήτων), Μάκαρι ή Μακαρόνησο (νησί των μακάρων, επειδή έχει εύφορη γη) και Τελχινία (ως χώρα των Τελχίνων).

Στα μεταβυζαντινά χρόνια την είπαν Candia, παραποιώντας την αραβική ονομασία του Ηράκλειου, Χάνδαξ.

Οι πέντε φυλές:

Στην Ιλιάδα, η Κρήτη μετρά εκατό πόλεις («εκατόμπολι» την ονομάζει ο Όμηρος, Β 649). Στην Οδύσσεια, οι πόλεις μειώνονται σε ενενήντα (τ 174). Αν όμως μετρηθούν αθροιστικά οι πόλεις που αναφέρονται στα αρχαία κείμενα, θα βγουν γύρω στις 150. Πολλές έχουν εντοπιστεί. Των περισσότερων όμως οι θέσεις είναι άγνωστες ή αμφισβητούμενες.

Ο Όμηρος αναφέρει πέντε φυλές ανθρώπων να κατοικούν στην Κρήτη:

Τους **Δωριείς** που ανήκαν στους τελευταίους μεταμινωικούς μετανάστες και εισβολείς και έφεραν στο νησί την μυθολογία του Ηρακλή.

Τους **Αχαιοίς**, που προηγήθηκαν. Κατά τη μυθολογία, έφτασαν ως κατακτητές υπό τους Αγαμέμνονα, Μενέλαο και Αλθαιμένη (εγγονό του Ηρακλείδη Τήμενου, διαφορετικό από τον γιο του Κατρέα που κατέφυγε στη Ρόδο).

Τους **Πελασγούς**, προελληνικό ινδοευρωπαϊκό φύλο που είχε απλωθεί σε ολόκληρο τον Ελλαδικό χώρο

Τους **Ετεοκρήτες** (η λέξη σημαίνει «γνήσιοι Κρήτες») που λογίζονταν αυτόχθονες. Στα ιστορικά χρόνια, είχαν περιοριστεί στη Νοτιοανατολική Κρήτη, γύρω από την πόλη Πραισό, όπου διατηρούσαν τα αρχαία έθιμά τους, λάτρευαν τον «Νήπιον Δία» και διατηρούσαν την προελληνική τους γλώσσα, τουλάχιστο στους ιερούς ύμνους (ανάμεσα στ' άλλα, βρέθηκαν τρία κομμάτια επιγραφών σε άγνωστη γλώσσα, γραμμένων με ελληνικά γράμματα).

Και τους **Κύδωνες**, λαό που επικρατούσε στις δυτικές περιοχές της Κρήτης, με κέντρο την πόλη Κυδωνία (στα σημερινά Χανιά), και που δεν τον θεωρούσαν πολύ επιδεκτικό στο να δεχθεί τον πολιτισμό. Πιστεύεται ότι έφτασαν στα μέρη τους, κατεβαίνοντας από την Ιλλυρία, μέσω Πελοποννήσου.

Το νησί ήταν στην αρχαιότητα γεμάτο πηγές και κατάφυτο από δάση. Ο Όμηρος, ο Διονύσιος Αλεξανδρεύς, ο Στράβων και ο Πλίνιος, σε διαφορετική καθένας εποχή, εγκωμιάζουν τα δάση της, ενώ ο Πλάτων και ο Διόδωρος μαγεύτηκαν από το δάσος με κυπαρίσσια στην Κνωσό κι ο Θεόφραστος από το αειθαλές πλατάνι που είδε στη Γόρτυνα. Περίφημα ήταν τα ιαματικά βοτάνια του νησιού, με πρώτο το δίκταμο. Στον καιρό του, ο Ιπποκράτης συνιστούσε την Κρήτη ως τόπο ανάρρωσης.

Κι ενώ το νησί ήταν σκεπασμένο από δάση και γεμάτο νερά, δεν είχε άγρια ζώα ούτε φίδια φαρμακερά. Μόνο μια φαρμακερή αράχνη (ρογαλίδα) αναφέρεται από τον Πλίνιο. Στην αρχαιότητα, η απουσία τους αποδιδόταν στην εκεί γέννηση του Δία ή στην επίσκεψη του Ηρακλή, ο οποίος φρόντισε να απαλλάξει την Κρήτη από κάθε άγριο θηρίο που πρώτα βρισκόταν εκεί. Αργότερα, απέδιδαν την απουσία άγριων ζώων σε θαύμα του αποστόλου Παύλου ή του μαθητή του, Αγίου Τίτου, πρώτου επισκόπου του νησιού.

Στρατοκρατία και ειρήνη:

Η τελευταία π.Χ. χιλιετία βρήκε την Κρήτη με δωρικό πρόσωπο. Η παράδοση αναφέρει τη νομοθεσία των πόλεων της ως πηγή του κινούμενου ανάμεσα στην ιστορία και τον θρύλο Λυκούργου, νομοθέτη της Σπάρτης. Οι πόλεις ήταν αυτόνομες με δικό της νόμισμα καθεμιά τους αλλά είχαν πανομοιότυπη διοίκηση. Βασιλιάδες πια δεν υπήρχαν. Μόνο κάποιος Ετέαρχος, βασιλιάς στην πόλη Αξός ή Οαξός αναφέρεται αλλά και αυτός αμφισβητείται: Ήταν παππούς του Βάττου, οικιστή της αποικίας Κυρήνης στη Λιβύη αλλά ο Βάττος καταγόταν από τη Θήρα, ως κατευθείαν απόγονος του Αργοναύτη Εύφημου, κι αποίκισε την Κυρήνη στα 640 π.Χ. Και υπήρχε Ετέαρχος βασιλιάς στην όαση Αμμωνία της Λιβύης (εκεί όπου βρισκόταν το περίφημο μαντείο του θεού Αμμωνα).

Την εξουσία διαχειριζόταν η αριστοκρατία των ελευθέρων, μέσω μιας 30μελούς γερουσίας κι ενός συμβουλίου δέκα κόσμων (εφόρων) που εκλέγονταν με ετήσια θητεία. Για τους αρχαίους κατοίκους και τους απογόνους τους υπήρχε διαφόρων βαθμών δουλεία (δούλοι, ημιελεύθεροι, δουλοπάροικοι κ.λπ.). Τους ονόμαζαν περιοίκους, αφαμιώτες, κλαρώτες, μινιώτες κ.λπ.

Ο γάμος ήταν ιερός. Η απιστία λογιζόταν μεγάλο αμάρτημα. Η ανατροφή των παιδιών ήταν καθήκον και της οικογένειας και της πολιτείας. Οι νέοι έμεναν κοντά στους γονείς τους ως τα 18 τους χρόνια (ονομάζονταν σκότιοι) κι έπειτα εντάσσονταν σε αγέλες (γίνονταν αγελαίοι). Τρέφονταν και γυμνάζονταν από την πολιτεία και με δαπάνες της πολιτείας. Η πειθαρχία και η σκληραγωγία βρισκόταν στην πρώτη γραμμή της εκπαίδευσης με την εκγύμναση στα όπλα και την επιβίωση να αποτελούν απαραίτητα καθήκοντα κάθε νεαρού: Κάποια στιγμή, κάποιος «παλιοσειράς» εξανάγκαζε με τη βία τον «νεοσύλλεκτο» να τον ακολουθήσει. Για τρεις μήνες, ζούσαν μόνοι οι δυο τους στα βουνά και στα δάση και τρέφονταν με κυνήγι. Η κοινή ζωή σφυρηλατούσε την αλληλεγγύη και φιλίες αλλά και ερωτικές σχέσεις για τις οποίες οι Κρητικοί ήταν περιβόητοι.

Η τόση στρατιωτική οργάνωση και εκπαίδευση μάλλον πήγαιναν χαμένες (εκτός από εκείνες τις περιπτώσεις, κατά τις οποίες Κρητικοί εκπατρίζονταν για να βγάλουν το ψωμί τους ως μισθοφόροι ξένων στρατών). Στους περσικούς πολέμους οι Κρητικοί έμειναν αμέτοχοι. Ένας χρησμός του μαντείου των Δελφών που εκείνη την εποχή «μήδιζε», τους συνιστούσε να μη βγουν από την Κρήτη για να μην πάθουν τα ίδια με τον Μίνωα όταν αυτός εκστράτευσε στην Ιταλία. Αργότερα, βρήκαν ότι ο Πελοποννησιακός πόλεμος δεν τους αφορούσε και έμειναν ουδέτεροι.

Τα πράγματα άλλαξαν στο δεύτερο μισό του Δ' π.Χ. αιώνα.

Ενδοκρητική πάλη:

Ο προαιώνιος ανταγωνισμός οδήγησε σε σύγκρουση τις πόλεις Κνωσό και Γόρτυνα. Ανάμεσά τους ξέσπασε μακροχρόνιος πόλεμος. Η νίκη έγερνε πότε στη μια πότε στην άλλη πλευρά, ανάλογα με ποιαν από τις δυο συμμαχούσε κάθε φορά η Κυδωνία από τη μακρινή δυτική πλευρά του νησιού. Κάποια στιγμή, Κνωσός και Γόρτυνα συμάχησαν και έθεσαν κάτω από τον έλεγχό τους όλες τις άλλες κρητικές πόλεις, εκτός από τη Λύκτο (αποικία των Σπαρτιατών, ανατολικά της Κνωσού).

Η Λύκτος αντιστάθηκε σθεναρά σ' όλες τις επιθέσεις κι ενισχύθηκε με χίλιους Αιτωλούς που έσπευσαν να τη βοηθήσουν. Οι κάτοικοι της πόλης όμως εκστράτευσαν κάποια στιγμή κατά της Ιεράπυτνας (σημερινής Ιεράπετρας). Οι κάτοικοι της Κνωσού πήραν είδηση ότι η Λύκτος έμεινε αφρούρητη κι έστειλαν τον στρατό της να την κυριεύσει.

Οι στρατιώτες της Κνωσού μπήκαν εύκολα στην ανυπεράσπιστη πόλη, την ισοπέδωσαν κι αιχμαλώτισαν όλες τις γυναίκες και όλα τα παιδιά που βρέθηκαν εκεί. Έβαλαν φωτιά σε ό,τι απέμεινε όρθιο κι έφυγαν. Όταν οι άνδρες του στρατού της Λύκτου επέστρεψαν από την εκστρατεία, βρήκε ερημιά κι ερείπια. Αποφάσισαν να ξενιτευτούν. Πήγαν στην πόλη Λάππα (ή Λάμπη ή Λάππες, κοντά στο σημερινό χωριό Αργυρούπολη Ρεθύμνης). Συνέχισαν τον πόλεμο εναντίον της Κνωσού κι αργότερα ξανάκτισαν την πόλη τους. Στα κατοπινά χρόνια, η Λύκτος θαυμαζόταν ως ισχυρή δύναμη και μοναδική πόλη με την ηθική και την υπερηφάνεια να διατηρούνται «όπως τον παλιό καλό καιρό».

Αντίστοιχες διαμάχες ξέσπασαν και στην Ανατολική αλλά και στη Δυτική, όπου, αιφνιδιαστικά και σε καιρό ειρήνης, οι κάτοικοι της Κυδωνίας εκστράτευσαν εναντίον της συμμαχου τους, Απολλωνίας (αγνοούμε την ακριβή θέση της), την κυρίευσαν και την ξεθεμελίωσαν.

Οι μισθοφόροι και οι Ρωμαίοι:

Από την εποχή πριν από τον Πελοποννησιακό πόλεμο εκπατρίζονταν εκπαιδευμένοι Κρητικοί και εντάσσονταν ως μισθοφόροι σε στρατούς άλλων πόλεων, συχνά αντιμαχόμενων, με συνέπεια Κρητικός να σκοτώνει Κρητικό στη μάχη. Ήταν φημισμένοι για την επιδεξιότητα, την τόλμη και την πανουργία τους αλλά και για την κακία τους. Ειδικεύονταν σε ρόλους τοξοτών και σφενδονιστών και ήταν αξεπέραστοι στο σημάδι.

Στις ρωμαϊκές λεγεώνες, οι Κρητικοί μισθοφόροι ήταν όχι μόνο ευπρόσδεκτοι αλλά και περιζήτητοι. Και δεν δισταζαν να ταξιδέψουν στα πέρατα της γης, αρκεί η αμοιβή να ήταν ικανοποιητική. Στην πόλη Μάιντς (Mainz γερμανικά, Mayence γαλλικά, Μαγεντία ή Μογουντία των Βυζαντινών), στην όχθη του Ρήνου στη μακρινή Ρηνανία, βρέθηκε ο τάφος ενός Κρητικού μισθοφόρου των Ρωμαίων με επιγραφή στα λατινικά που διασώζει το όνομά του: Υπεράνωρ (γιος) Υπεράνορος (εκ) Λάππας.

Ο εκπατρισμός και η συχνή πάλη με τον θάνατο μείωναν τα ανακλαστικά της ηθικής τους και αλλοίωναν τα πατροπαράδοτα αυστηρά δωρικά έθιμά τους. Η υλική εξαχρείωση μεταφέρθηκε στην ίδια την Κρήτη κι έκανε να φτάσουν σε σημείο οι Κρητικοί, έναντι κάποιων χρημάτων, να υποστηρίζουν ανθρώπους σαν τον τύραννο της Σπάρτης, Νάβι, που είχε φήμη σκληρού και ανθρωπόμορφου τέρατος (ανάμεσα στ' άλλα, στα 207 π.Χ., σκότωσε τον νόμιμο αλλ' ανήλικο βασιλιά, τον οποίο η πολιτεία του είχε αναθέσει να επιτροπεύει) ή να παρέχουν λιμάνια και κάθε είδους συνδρομή στους άγριους και αιμοβόρους Κίλικες πειρατές.

Η παροχή διευκολύνσεων στους πειρατές ήταν και η αφορμή να ενδιαφερθούν οι Ρωμαίοι για την Κρήτη. Ο ρωμαϊκός στόλος, με αρχηγό τον Μάρκο Αντώνιο, στάλθηκε να την υποτάξει. Οι Κρητικοί συνασπίστηκαν στα γρήγορα, μπήκαν στον ενωμένο στόλο τους και, με αρχηγούς τον Λασθένη και τον Πανάρη, βγήκαν να τους προϋπαντήσουν. Η ναυμαχία ήταν σφοδρή και οι Ρωμαίοι ηττήθηκαν οικτρά. Ο Μάρκος Αντώνιος γύρισε ταπεινωμένος στη Ρώμη.

Στα 69 π.Χ., εναντίον της Κρήτης στάλθηκε ο Κόιντος Καϊκήλιος Μέτελλος ο επονομασθείς Κρητικός (σε αντιδιαστολή με τον συνονόματό του Μακεδονικό που στα 148 π.Χ. κατέκτησε οριστικά τη Μακεδονία). Οι λεγεώνες του αποβιβάστηκαν στην Κυδωνία και νίκησαν τους

στρατηγούς Λασθένη και Πανάρη. Ο Πανάρης έσπευσε να οχυρωθεί στην Κυδωνία, ενώ ο Λασθένης υποχώρησε στην Κνωσό.

Οι Ρωμαίοι πολιορκήσαν την Κυδωνία και ανάγκασαν τον Πανάρη να παραδοθεί. Μετά, ξεκίνησαν πορεία προς την Κνωσό, καίγοντας και καταστρέφοντας όποια πόλη συναντούσαν στον δρόμο τους. Στην Κνωσό, βρήκαν σθεναρή αντίσταση που όμως γρήγορα κάμφθηκε. Ο Λασθένης υποχώρησε στην Ιεράπυτνα. Οι Ρωμαίοι ξεθεμελίωσαν την Κνωσό (των ιστορικών χρόνων) που πρώτη φορά γνώριζε την υποδούλωση, τσάκισαν κάθε αντίσταση στη Λύκτο και προχώρησαν νότια. Υπέκυψε και η Ιεράπυτνα. Μόνη η Γόρτυνα γλίτωσε την καταστροφή καθώς από την αρχή είχε αποφύγει κάθε αντίσταση. Οι Ρωμαίοι την έκαναν πρωτεύουσα του νησιού κι εκεί εγκαταστάθηκε ο ανθύπατος που διοικούσε την Κρήτη.

Επί Οκταβιανού Αυγούστου, στα γύρω από τη γέννηση του Χριστού χρόνια, η Κρήτη ενώθηκε με την Κυρήνη της Λιβύης συναποτελώντας μια επαρχία. Η Γόρτυνα εξελίχθηκε σε μεγάλη και πολυάνθρωπη πόλη, ζωτικό κέντρο εμπορίου. Τα ερείπιά της είναι από τα μεγαλύτερα σε έκταση στην Κρήτη. Τη Γόρτυνα άλλωστε έκανε έδρα της επισκοπής του ο Άγιος Τίτος.

(Έθνος της Κυριακής, 2001 – 2002) (τελευταία επεξεργασία, 24.5.2010)